

Թէ՛ եկեղեցական-պատմական եւ թէ՛ ազգազրական ուսումնասիրութիւնները ստուգելու ուղարկու են: Մասնաւորապէս Հայցունին եղաւ, որ մերձեցաւ հայ ազգագրութեան մանրախոյզ եւ հասկաքաղ քննութեամբ հայ հին եւ միջին դրականութեան: Մեր նախնիքներու մատենագրութիւններէն քաղած ու հաւաքած է ատաղձներ, զանոնք ապա դասաւորած է եւ ամբողջութեան վերածած՝ երբեք չանտեսելով անոնց արժէքը գնահատելու: Հ. Ալիշանի հետքերուն վրայէն կ'ընթանայ: Իր անխոնջ խուզարկութեան նպատակները են մասնաւորապէս «Պատմութիւն հին հայ տարազին» եւ «Հայութեան պատմութեան առջեւ» հատորները: Անոնք իրենք իրենց մէջ ոչ միայն առանձին ուսումնասիրութիւններ են, այլ եւ ապագայ ուսումնաստանչ բանասէրներուն կը տրամադրեն առատ նիւթ անդրազոյն աշխատութիւններու:

Հ. Վ. Հայցունիի անունը անմոռաց պիտի մնայ իր արժէքաւոր աշխատասիրութիւններուն մէջ:

Հ. Ա. Ա.

ԱՐՏԱՇԷՍ Հ. ԳԱՐՏԱՇԵԱՆ, Նիւքեք եգիպտոսի Հայոց պատմութեան համար: Ա. Պատմութիւն եգիպտոսի եկեղեցիներու եւ Գերեզմանատուններու: Գահիրէ, տպ. Նուպար, 1943, 80, էջ 9 + 306:

Երիտասարդ պատմասէրի անդրանիկ աշխատութիւնն է այս: Նա ներշնչուած է պատմագէտ Ա. Ալպոյաճեանի ոգով. ինչպէս աշակերտն իր ուսցիչով, նոյնպէս ուսուցիչն իր աշակերտով իրաւամբ կը պարծին: Չեանդուած է գրուածքի սկիզբը Պր. Ալպոյաճեանի գնահատական գիրք իր աշակերտին. «Շնորհաւորելի են, կը գրէ, համբերատար պրպտումներդ եւ բոլոր եկեղեցիներու արձանագրութիւններուն, պատկերներուն, սրբանօթներուն, յիշատակարաններուն ամբողջական արտագրութիւնները եւ յատկապէս գերեզմանատանց տապանագիրներու լրակատար ընդօրինակութիւնները, որոնք թանկագին վաւերագրներն ըլլալու սահմանուած են այս Գաղութիւն պատմութեան»:

Բայց աւելի համեմատորէն կը նայի հեղինակը իր աշխատասիրութեան. «Յաւակնութիւնը չունիմ, կ'ըսէ, մշակուած անթերի գործ մը ներկայացնելու Հանրութեան... աշխատած եմ եգիպտոսի Հայ Գաղութիւն պատմութեան վերաբերեալ եւ կորուստի դատապարտուած մաս մը նիւթեր, վաւերագրեր եւ արձանագրութիւններ հաւաքել եւ իրրեւ ատաղձ այս հատորով փոխանցել ապագայ այն բանասէրներուն եւ պատմագիրներուն, որոնք զրել պիտի փորձեն եգիպտոսի Հայ Գաղութիւն լրակատար պատմութիւնը»: Այս ծրագրին ճշգրիտ կը համապատասխանէ գրուածքի վերնագիրը. «Նիւթեր եգիպտոսի Հայոց պատմութեան համար»: «Ա.» հատորը յուսալ կու տայ երկրորդ մ'ալ:

Վերջին 20 տարիներուն շատ գրուեցաւ այս Գաղութի մասին, անոր անցեալի եւ ներկայի վրայ: Եթէ անցեալը չունի մեծ չափով փառաշուք էջեր, բայց կարող է պարծիլ եգիպտոսացիութիւնը իր վերջին 40 տարիներու յաղթական վերելքով: Դեռ չէ յորինուած Գաղութի Պատմութիւնը քաղաքական, տնտեսային եւ մշակութային տեսակետերով: Առ այս պիտի նպաստեն թորգոմ արքեպ. Գուշակեանի, Ն. Աղաղարմի, Հ. Ամիրեանի, Վ. Արշարունիի, Սերովբէ եպ. Դաւթեանի, Գր. Մամուր Ֆաթիմիի, Յ. Նալբանդեանի եւ ուրիշ հին եւ նոր հեղինակներու գրուածքները: Բայց այդ մեծ կառուցուածքին «Նիւթեր» պիտի մատակարարէն ամէնէն աւելի Ա. Գարտաշեանի հաւաքած ատաղձները:

Այս Ա. հատորին մէջ նկատի ունի Հեղինակը «Պատմութիւնն եգիպտոսաց եկեղեցիներու եւ Գերեզմանատուններու»: Նա շրջած է եկեղեցիէ եկեղեցի, Գերեզմանատունէ Գերեզմանատուն, պրպտած է արձանագրութիւններ, յիշատակագրութիւններ, տապանագիրներ եւ յիշատակարաններ: Քրքրած է հին Մատենաներ, Տօմարներ: Արտագրած է ինչ տեսած է եւ գտած: Ենթադրած է զանոնք յօրինուածութեան. լուսաբանած է լուսանկարներով եւ պատմական տեղեկութիւններով:

Յաւ է, որ իրեն անձանօթ մնացած է Արեւ եգիպտոսի Միթարեանի «Ճանապարհորդութիւնն յեգիպտոս» յօդուածաշարքը Արարատ 9 (1876) 128—131, 164—171, 247—251, 326—327, 377—380, ուր

պիտի գտնէր կարեւոր տեղեկութիւններ Գահիրէի եւ Աղեքսանդրիոյ եկեղեցիներու, յատկապէս Ս. Մարգարի մասին: Արեւ եգիպտոսի այցելած է եգիպտոս 1853. նա տեսած է այն տեղ Մահմետի Հայոց տուած ապտութեան թուղթին պատճենը, որուն վրայ 1606ին արձանագրած է Գրիգոր վարդապետ (Գարանաղցի) տողերս. «Այս ազատութեան զիրս (կամ թուղթս) ով յեկեղեցւոյ սուրբ Սարգսի հանէ եւ ի տուն պահէ կամ ծախէ կամ ուրիշ մարդոյ տայ, նոյն վեալ լիցի յերկոյ սուրբ ժողովոցն եւ մեր մեղացն պարտական լիցի: Ես նուստ Գրիգոր վարդապետս հաստատագրով նոյնվցի զհանողն ի դրանէ սրբոյս. եւ օրհնեցի զինամով պահողսն. ի թիլին Ռ՝ՄՆ» (Հմմտ. Մեղու Հայաստանի 1853, էջ 823 եւ Արարատ 1876, էջ 164):

Հեղինակին ուղարկութեան կը յանձնեմ նաեւ «Յ. Թաթարեան, Հայոց վանք մը յեգիպտոս. էլ-Պօթանի Ս. Յակոբայ վանքը»: Բիւզանդիոն 1897, Թ. 70: «Եգիպտոսի Փոխարքային երեւելի հայագրի պաշտօնատէրները». Եւրոպա 1847, Թ. 20:

Կը համարիմ, թէ ապագայ ուսումնասիրութեանց համար օգտակար պիտի ըլլայ, եթէ Հեղինակը իր Բ. հատորին սկիզբը տար ցանկ մը այն գրքերու եւ յօդուածներու, որոնք գրուած են եգիպտոսի Հայ Գաղութիւն եւ անոր ակնառու անձնաւորութեանց վրայ:

Կը մաղթեմ երիտասարդ Հեղինակին ոյթ եւ յարատեւութիւն շարունակելու իր սկսած ձեռնարկը, որքան ալ յօգնութիւն արժէ ան: Լաւ սկսուած գործը պիտի ունենայ յաջող կատարած:

Հ. Ն. Ա.

Resumé.

P. N. Akinian: Simeon von Pfnzahank' (1188—1255) und seine Übersetzungen aus dem Georgischen ins Armenische. I. Proklos Diadochos' Institutio theologica, S. 129—159). II. Johannes von Damaskus in der armenischen Literatur (S. 193—219).

In dem im Lalwargebirge gelegenen Ort Pfnzahank' „Erzmine“ (georgisch Splinzahan, jetzt Achatala) befand sich ein armenisches Kloster, das der armenische Feldherr Iwane nach georgischem Ritus um 1200 in eine georgische Laura verwandelte. Ein Mönchpriester dieser Laura war Simeon, Armenier von Geburt, der die armenische und georgische Landessprache beherrschte. Im Jahre 1229 schrieb er hier die in armenischer Übersetzung überlieferten Schriften des Gregor von Nyssa ab und im Jahre 1248 übersetzte er aus dem Georgischen Proklos' Traktat. In diesem Jahre war er bereits sechzig Jahre alt, körperlich krank und litt an Sehschwäche; er dürfte im Jahre 1188 geboren und um 1255 gestorben sein (S. 129—133.)

Wir haben von ihm die folgenden aus dem Georgischen übersetzten Arbeiten: I. Proklos Diatochos' Institutio theologica.

2. Die Schriften des hl. Johannes von Damaskus. 3. Die „Leiter“ von Johannes Klimakos. 4. Das griechische Hymnarium. 5. Geschichte der Georgier.

I. Proklos Diatochos' Institutio theologica. Wie er in seinem Kolophon mitteilt, unternahm er es diese Schrift aus dem Georgischen zu übersetzen, weil sie in der armenischen Literatur nicht vorhanden war. Die Arbeit vollbrachte er in der Weltära 6756 (1248 n. Chr.) zu Pfnzahank'. Die georgische Vorlage war mit Scholien versehen. Diese Scholien werden im Armenischen einem Jambelachos (Jamblichos?) Bischof von Athen zugeschrieben. Handschriften: Etschmiadsin Nr. 1500, 1068r—1121v (1286): 1832 (1658), Vatic. cod. Borg. 77 (1648). Jerusalem, 1899 (1624). Venedig, Mechith. 1132 (XVIII). Im Jahre 1651 hat Simeon von Djulfa, Bischof von Garni, diese Version redigiert und mit neuen Kommentaren versehen. Diese wurde nachher als Schulbuch verwendet. Sie wurde als solches im Jahre 1757 von einem Armenier namens Philippos Aznavourean in Tiflis sogar ins Georgische